

L'ETNO: relat d'un camí cap als premis EMYA 2023

Joan Seguí, Francesc Tamarit Llop

28/02/2024

Abstract

El mes de maig del 2023, en un acte organitzat pel MUHBA, L'ETNO (Museu Valencià d'Etnologia) fou declarat pel jurat dels premis EMYA (European Museum of the Year Award) museu europeu de l'any. El premi, impulsat pel European Museum Forum, és dels més prestigiosos a nivell europeu en el camp dels museus i representa una fita important per al museu d'etnologia, que depèn de la Diputació de València. En aquest article es pretén fer un repàs al recorregut institucional que ha conduït el museu fins al guardó.

1. D'on ve L'ETNO?

Institucionalment, l'actual ETNO no és altra cosa que el Museu d'Etnologia que l'antropòleg i escriptor Joan F. Mira va fundar amb el suport de la Diputació de València l'any 1982. El museu obriria finalment les portes a la ciutat de València un any després, i és per eixa raó que, el 2023, ha celebrat el seu quaranté aniversari. El precedent històric del projecte de Mira cal trobar-lo en el Museo de Etnografía y Folklore que va impulsar Maximilià Thous a l'Ajuntament de València(1) a principis dels anys trenta a partir d'una proposta feta per Blasco Ibáñez deu anys abans (Martínez, 2006). Aquell museu fou dels primers a ser suprimit per les noves autoritats franquistes, amb la qual cosa es va deixar totalment orfe el panorama dels museus d'etnografia valencians fins a finals dels anys seixanta. Fou en eixos moments del final de la dictadura que altres projectes ara localitzats no en la ciutat de València, sinó en comarques, començaren a veure la llum (*Idem*, 2006; Cruz *et al.*, 2006; Cruz i Seguí, 2015).

El Museu d'Etnologia que Mira va impulsar als anys huitanta es va establir immediatament en la que és encara la seua seu, l'antiga Casa de la Beneficència. L'edifici es coneix hui com a Centre Cultural la Beneficència, i està situat al carrer de la Corona en la ciutat de València. Malgrat que el principal impulsor fora un intel·lectual respectat per l'esquerra, el projecte no va tindre mai el suport polític que es mereixia als inicis. El mateix Mira ho ha relatat moltes vegades amargament: el suport polític d'aleshores estava en els projectes d'art contemporani, i la cultura popular, l'etnologia, interessaven ben poc (Costa *et al.*, 2015). La imatge de modernització que es buscava per al nou estat democràtic via els museus no passava, en absolut, per promoure aquesta tipologia de museus (Holo, 1999). Aquest és un posicionament que convé no perdre de vista, perquè explica, en part, el recorregut institucional del museu.

Al llarg dels anys huitanta i fins a mitjans dels noranta, el Museu d'Etnologia va treballar col·leccionant i produint algunes exposicions que serien de referència (Grau, 2011). A les darreries dels noranta, i fruit del canvi de signe polític del 1995, el museu fou fusionat junt amb el Museu de Prehistòria de València en una nova institució, el Museu de la Prehistòria i de les Cultures de València (MuPCVa). Este projecte, nascut el 1999, i que durarà fins al 2005 (*Idem*, 2011: 38), aspirava a oferir un discurs unificat de les cultures en l'actual territori valencià des de la

prehistòria fins als temps presents, sempre dins d'un marc de referència, que era la Mediterrània. Diverses circumstàncies polítiques en truncaren la consolidació i, a partir del 2005, es tornava a la situació institucional anterior, és a dir, l'antic Museu d'Etnologia (ara Museu Valencià d'Etnologia) i el Museu de Prehistòria de València eren altra vegada dos museus diferents. Durant eixe període (finals dels noranta i primers anys dels 2000), s'anaren conformant els equips de treball que acabaran configurant una bona part de l'actual equip humà de L'ETNO.

2. Un museu en transformació

El fundador dels premis EMYA, el museòleg anglès Kenneth Hudson (1916-1999), defensava el museu en tant que institució cultural impregnada d'una forta dinàmica de canvi constant. En un article publicat a finals dels noranta, titulat "The Museum Refuses to Stand Still", Hudson plantejava que els canvis d'orientació que els museus havien començat a posar en marxa, bàsicament després de la Segona Guerra Mundial, estaven transformant la institució d'una manera irreversible (Hudson, 1998). Els museus, entre altres coses, estaven convertint-se progressivament en institucions on la centralitat de la col·lecció (*being about something*) començava a equilibrar-se amb la centralitat del públic (*being about someone*). Resulta obvi que Hudson aprofitava els postulats de la nova museografia, passats aleshores per un tamís britànic que el mateix Hudson(2) personificava, i que prenia especial relleu en allò relatiu a la idea del museu com a servei públic (O'Neil *et al.*, 2021). La centralitat de l'objecte de col·lecció perdia pes progressivament. No hi ha dubte que esta transformació a què feia referència Hudson s'ha anat convertint en una oportunitat per als museus de temàtica i col·leccions etnològiques com L'ETNO. El sentit holístic de l'antropologia permet plantejar temàtiques i perspectives àmplies. Alhora, les col·leccions de cultura popular, molt diverses, poc sacralitzades i de fàcil identificació per part del públic, no fan res més que guanyar en el seu valor com a matèria de discurs de caràcter social presentable, sense massa problemes, mitjançant museografies arriscades.

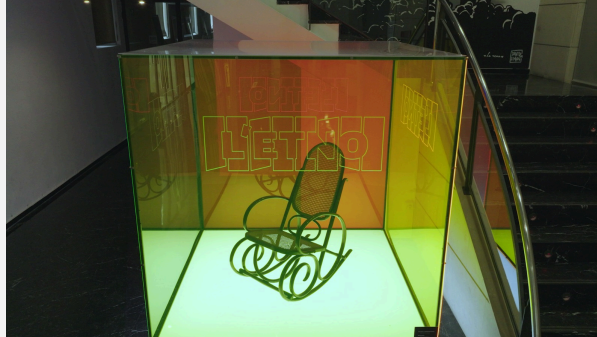
Amb eixe ambient de transformació com a música de fons, i a partir del 2005, el Museu Valencià d'Etnologia va reprendre la seua identitat institucional després d'uns anys de formar part del MuPCVa. En aquell moment, hi havia entre els responsables del museu la idea de buscar una nova seu fora del Centre Cultural la Beneficència. Tot i ser atractiu, aquest objectiu no es va poder aconseguir, la qual cosa va provocar una paràlisi temporal en l'equip del museu, afectat per una "espera" en el trànsit cap a la nova seu que no semblava acabar mai. Així, el 2007 s'inicia una nova legislatura que activa canvis en l'estructura de l'equip i el lideratge del museu. Els nous responsables centren el seu projecte en una sèrie d'objectius: 1) quedar-se en la seu del Centre Cultural la Beneficència de forma definitiva; 2) desenvolupar un projecte de sales permanents. Una primera sala, amb el títol "Ciutats Valencianes en Trànsit: 1800-1940", ja havia estat inaugurada l'octubre del 2004 (Grau, 2011: 43); 3) explorar una nova personalitat en la museografia del museu buscant inspiració en propostes fetes per la museografia canadenca i, molt en particular, suïssa; 4) mantenir la producció d'exposicions temporals amb propostes pròpies, un aspecte que generava valuoses oportunitats per experimentar museogràfiques; 5) continuar sent un museu amb una intensa orientació cap al territori. Ja hi havia, amb èxit notable, un programa d'exposicions itinerants (*Idem*, 2011: 41);(3) 6) finalment, hi havia l'objectiu potser més genèric, però que amb el temps ha resultat el més engrescador: un desig de capgirar la percepció habitual que encara hui és comuna per part del públic cap a la majoria dels museus etnològics. Aquesta percepció considera el museu etnològic com un tipus de museu circumscrit a un àmbit estrictament local i amb una capacitat escassa de generar interès amb les col·leccions pròpies.(4)

Efectivament, el marc en què en aquell moment s'inscrivía L'ETNO, quasi de manera exclusiva al seu entorn social i també polític, estava molt delimitat pel tipus de col·leccions (*trastos*, va dir algú), i pel que habitualment s'hi contava: un relat descriptiu i poc conflictiu situat en el temps indeterminat de la tradició (Ferrero, 2006; Ferrero i Seguí, 2016). No ajudava gens l'escàs coneixement i reconeixement públic de l'etnologia, una disciplina críptica per a bona part de la societat.

El coneixement d'altres experiències exitoses en museus similars, molt en particular el MEN de Neuchâtel a Suïssa, fou fonamental per intuir un camí a seguir. Aquest coneixement, però, no haguera activat massa sense l'existència d'unes circumstàncies adequades. Algunes d'aquestes circumstàncies estaven vinculades amb el moment de la institució. Així, per exemple, hi havia el fet que l'equip que conformava el museu en aquell moment compartia un desig de canvi molt clar. Igualment, els responsables polítics compartiren la idea —i hi posaren els mitjans— de continuar amb el projecte de les sales permanents amb una orientació museogràfica renovada. Altres circumstàncies, però, s'han d'entendre en el context molt més ampli que està transformant els museus d'etnologia

les darreres dècades. El context de la crisi d'aquests museus i la conseqüent necessitat de reinventar les seues propostes (Roigé, 2007; Alcalde *et al.*, 2010; Van Geert, 2017).

3. L'ETNO i els premis EMYA

Vitrina al hall d'entrada a l'ETNO. (Foto: L'ETNO)

Circumstàncies, propostes i decisions

Fins ací, hem volgut repassar de forma breu la part de la biografia institucional que ha anat conduint L'ETNO fins al que, de ben segur, serà un punt de referència per al museu els propers anys, el premi EMYA. Tot i ser, òbviament, un relat descriptiu, resulta important per situar el museu i entendre la seua realitat institucional, patrimonial i professional. Per fer una certa anàlisi de les raons per les quals L'ETNO ha sigut guardonat amb l'EMYA 2023, no és pot perdre la referència d'eixe camí institucional.

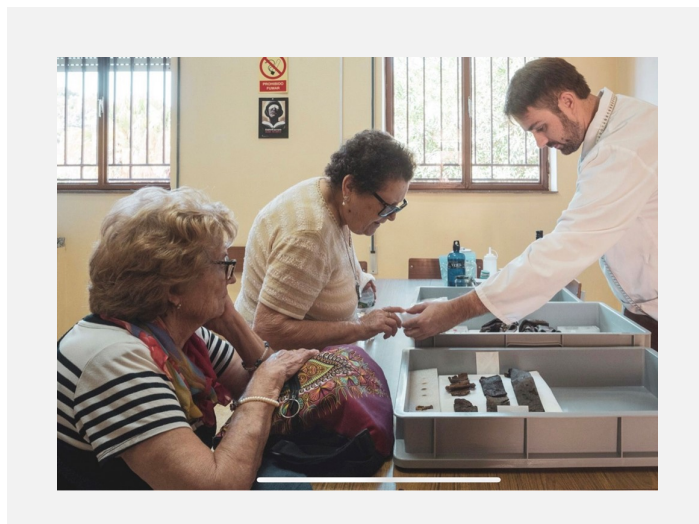
No menys important, però, hauria de ser cabussar-se dins els criteris que s'han aplicat des de l'organització dels EMYA a l'hora de dur a terme el procés de valoració de la candidatura. Malauradament, en aquest pla hi ha limitacions importants. La primera, i la més directa, és que no són d'accés públic els informes emesos pels jutges i les jutgesses dels EMYA que visitaren el museu. Tampoc ho són les sessions de discussió que es dugueren a terme per decidir quins museus eren guardonats en cadascuna de les categories. Tenim, ho hem comentat breument i estan publicats a bastança, els criteris que fonamenten la qualitat pública que tant predicava Hudson (O'Neil *et al.*, 2021; Hudson, 1988), i que serveixen de guia als jutges i les jutgesses. Finalment, tenim també la declaració que es va llegir a l'acte de lliurament dels premis a la Llotja de Mar de Barcelona, que diu: "(L'ETNO) opera amb una sòlida base ètica i un compromís apassionat per aconseguir un canvi positiu a la regió. S'enfronta amb valentia al passat per navegar per un futur incert. El museu valora el diàleg obert i inclusiu i s'esforça per oferir un accés universal als visitants. Mitjançant l'intercanvi i la discussió d'històries ocultes, el museu busca honrar el dret de les comunitats locals a comprendre el seu passat i reconèixer les seves experiències doloroses".

Tot plegat, i amb tota la prudència possible, entenem que podem anar deslligant circumstàncies, propostes i decisions que han pogut ser, si no determinades aïlladament, sí importants en el seu conjunt per justificar l'èxit del museu als guardons EMYA:

- **Circumstàncies politicoinstitucionals:** existència d'una certa estabilitat en la gestió política i tècnica. L'ETNO és un servei depenent de la Diputació de València. Davant dels vaivens polítics i els corresponents canvis de responsables tècnics i a la mancança de mitjans que ha patit tant l'àmbit autonòmic com el més local, als museus de la Diputació de València, llevat d'alguns períodes puntuals, s'ha mantingut una certa cultura de la continuïtat, que ha permès la consolidació de projectes com el del mateix ETNO.
- **Circumstàncies d'equip professional:** equip de treball suficient, amb capacitat creativa i amb perfils multidisciplinaris. En el si de la seua administració, l'interès institucional pels museus ha anat permetent que les darreres dècades s'hagen construït uns equips de treball suficients i ben formats. L'equip de L'ETNO està

format amb perfils de treball diversos que van des de la conservació i la restauració fins a la gestió cultural i la biblioteconomia. La creativitat és un actiu fonamental.

- Propostes de caràcter museogràfic: l'esforç per generar una museografia que identificara el museu. L'ETNO ha buscat sempre generar una personalitat museogràfica. Des de les primeres transformacions de les sales permanents el 2009, el museu va apostar per unes museografies amb un fort component escènic. La influència del MEN de Neuchâtel és ben palesa i la participació d'equips de disseny provinents del món de l'escenografia teatral ha seigit clau en un procés no sempre ben entès per tothom (Seguí i Tamarit, 2017).
- Propostes programatives: un ventall de programació d'activitat cultural i didàctica ampli i dirigit a sectors de públic diversos. Com molts altres museus, L'ETNO ofereix al seu públic programes de difusió variats (música, curts, xerrades, seminaris...). Igualment, manté una proposta de visites guiades i paquets didàctics per a públic escolar, el més nombrós. L'obsessió per cercar el diàleg ha estat central. El museu és sovint un espai jeràrquic dels conservadors davant del públic, l'habilitació de veus diverses per minimitzar eixa jerarquia ha de ser sempre un objectiu. Cal dir que, malauradament, no totes les exposicions temporals del museu han dut aparellada una oferta didàctica singular o un programa d'acció cultural complementari adient.
- Decisions d'estratègia territorial: L'ETNO és fonamentalment un museu arrelat al territori. Des del moment de la seua fundació el museu ha estat molt present a l'àmbit més local. Les raons rauen, primerament, en la vinculació amb la Diputació de València (una administració molt centrada en els pobles en l'àmbit provincial); en segon lloc, en allò que ha representat històricament el focus clàssic de treball de camp de la mateixa etnologia: el que és rural més que el que és urbà, i en tercer lloc, en l'existència quasi coetàniament a la creació del mateix ETNO d'un bon grapat de museus locals de temàtica etnogràfica que han sigut i són col·laboradors del museu (hui hi ha una Etnoxarxa que els agrupa). Tot plegat, l'àmbit extern a la mateixa ciutat de València ha centrat una part important de la feina de successius equips del museu. Més que altres museus, L'ETNO és un museu pròxim quan s'observa des del territori, des de tot el territori.
- Decisions de compromís amb el patrimoni: el museu ha pres una actitud valenta davant dels reptes de gestió de patrimonis "difícils". L'ETNO conserva les col·leccions més extenses de patrimoni material vinculat a la cultura tradicional i popular valenciana. Malgrat les problemàtiques de la definició dels criteris d'ampliació de la col·lecció que afecten sovint els museus de tipologia etnològica (Arrieta, 2018), L'ETNO ha mantingut una política molt activa de recuperació patrimonial. Els darrers anys, però, diverses circumstàncies han posat el museu davant la disjuntiva de decidir si implicar-se en la conservació i la gestió d'altres patrimonis. És aquest el cas del patrimoni vinculat a la memòria històrica i en concret a tot allò que els arqueòlegs han exhumat els darrers anys a les fosses del cementeri de Paterna, on es llançaren afusellats en la repressió franquista de la postguerra. La manca d'un museu d'història, tant a nivell autonòmic (de País Valencià) com nacional que se'n fera càrrec ha estat una de les raons d'aquesta necessitat de fer un pas endavant. L'altra raó, molt clara, és la controvèrsia que envolta aquest tipus de patrimoni i que el converteix en un material difícil d'acceptar per a qualsevol museu. Una darrera serien les dificultats tècniques que plateja el seu estat de conservació. El museu va decidir fer-se'n càrrec el 2019, i conserva hui el que probablement és una de les col·leccions més completes de repressió política a l'estat espanyol. Aquesta col·lecció ha generat una exposició temporal (produïda conjuntament amb el Museu de Prehistòria de València) i un intens seguit d'activitats de difusió i debat amb un èxit notable. El impacte entre els col·lectius memorialistes, les famílies dels represaliats i públic en general és significatiu.

Visita de familiars d'associacions de memòria històrica als magatzems del museu a Bétera. (Foto: L'ETNO).

- Decisions de caràcter comunicatiu: una política de comunicació articulada a partir d'un bon disseny i centrada a canviar la imatge clàssica de la idea que el públic se sol representar dels museus d'etnologia. Des d'un començament, l'equip del museu ha sigut molt conscient de la percepció pública de la institució. Ho hem remarcat ja ací: davant del dinamisme i atractiu d'altres ofertes museístiques (art, arqueologia, ciència...), allò que proposen els museus d'etnologia i, en particular, els museus d'etnologia referits a les cultures pròpies resulta difícil de visualitzar i és percebut com a poc atractiu (Monnet i Roigé, 2007). L'ETNO ha treballat al llarg d'aquests anys per capgirar eixa percepció. L'objectiu s'ha centrat a intentar fins on ha sigut possible que tot allò vinculat a la comunicació de l'experiència al museu fora percebut com una idea original, ben dissenyada i moderna. La museografia distingible ha estat una eina. Altra ha sigut la comunicació amb mitjans clàssics (pòsters, calendaris, agendes), tractats amb modernitat per fer-los atractius a un públic *a priori* poc adeppte al museu. Però allò més fonamental probablement ha sigut l'esforç per traslladar, per mitjà del relat d'exposicions, però no tan sols així, lectures contemporànies del patrimoni de la cultura tradicional i popular valenciana.

En resum, podríem dir que el marc d'acció del museu s'ha definit per qüestions relatives a la política de gestió cultural en l'àmbit de la Diputació de València i, cal dir-ho, al seus protagonistes, però també a enfocaments de programació i a la presa de decisions tècniques que pertanyen al camp de la museologia i de la museografia. És a dir, a l'orientació i a l'organització en tant que institució museu que l'equip de L'ETNO ha anat prenent mentre definia les seues maneres de fer, de gestionar i de representar. En cap cas, no cal dir-ho, es tracta d'un projecte que s'ha pogut improvisar. Els "què?", els "com?", els "per a què?" i els "per a qui?" s'han discutit i perfilat pas a pas, i molt sovint encara continuen estant al damunt de la taula. El museu, parafrasejant Hudson, es nega a estar-se quiet.

4. Cap on va L'ETNO?

Després del guardó, què? Aquesta podria ser la pregunta. Una resposta simple, però certa, és: "Continuem a la feina amb el que havíem previst". Serà així, però no només. Des del passat mes de maig, L'ETNO s'ha fet visible més enllà del que mai hauríem pogut imaginar. La cobertura dels mitjans de comunicació al País Valencià i a la resta de l'Estat ha sigut molt important. L'efecte primer al dia a dia del museu ha estat l'augment del nombre de visitants. Davant dels 53.000 del 2022, el museu ha tancat l'any amb uns 134.000. Al mes d'abril, un mes abans del guardó, visitaven l'exposició permanent unes 2.800 persones, i el mes de maig, una vegada publicitat el guardó, eren més de 9.000. La tendència s'ha mantingut en aquestes sales i en la resta de programes del museu fins al moment present.

El major coneixement i reconeixement del museu demana gestió i ens planteja un repte d'atenció i qualitat. Un repte al qual caldrà fer front millorant alguns recursos, però que no representa cap alteració essencial en les maneres de fer del museu. N'hi ha altres, de reptes, que resultaran al nostre parer més crucials per a la institució els propers anys. Són, simplificant, de dos tipus: els relacionats amb la millora de mancances que té el museu i els relacionats amb la definició de nous fronts d'acció.

Sales permanents del museu. (Foto: L'ETNO)

Pel que fa a les mancances, cal fer referència per una part a les tasques de catalogació i accessibilitat de la col·lecció. Hi ha encara molta feina per fer al respecte en la tasca de catalogació d'una part important de la col·lecció, així com de fer accessible eixe coneixement al públic interessat. Hi ha igualment la necessitat de resoldre l'atenció deficitària que el museu ha prestat històricament al camp de l'etnografia del món mariner valencià. Les sales permanents que obren el 2022 no mostren aquest àmbit crucial per entendre el País Valencià de hui.

Pel que respecta a la definició de nous projectes d'acció per al museu de cara al futur, L'ETNO aposta per potenciar el seu perfil en relació amb allò que la literatura anglosaxona anomena *museu cívic*. És a dir, a continuar treballant per ser una infraestructura útil per a la seua comunitat. Per ser una institució centrada i preocupada per la relació entre el lloc i la seua gent. Conservar patrimoni i proveir d'informació al públic és útil, però pot ser no suficient (Latchford, 2018). S'han de construir altres maneres de fer present el museu, de traure-li profit. Ja fa anys que els museus han fet més complex i professional el seu paper, ofereixen oci de qualitat més enllà de les exposicions, suport a l'ensenyament formal, i són també espais de debat i entreteniment. Ara s'obren altres vies per aportar. A L'ETNO estem treballant particularment en la cruïlla que està definint-se entre patrimoni i la part del benestar vinculada a la salut. Com altres sectors, el món dels museus té un paper a jugar a l'hora d'ajudar a construir un capital social que millore la salut dels nostres ciutadans (Chatterjee i Noble, 2013). Aquesta aportació pot ser especialment significativa en el camp de les malalties neurodegeneratives. L'envelliment constant de la població a les nostres comunitats, i els estils de vida contemporanis, fan previndre una societat futura amb moltes necessitats d'atenció i recursos relacionades amb el camp de la salut mental. L'ETNO aposta per desenvolupar aquesta línia engegant col·laboracions amb els professionals de la salut. És un treball apassionant que ha d'anar més enllà d'oferir tallers puntuals. Demana una recerca seriosa i un compromís ferm, i només estem al principi del camí.

Notes

1. El 1931, l'Ajuntament de València proposava la creació d'un arxiu que seria la base del Museo de Etnografía y Folklore de Valencia (Martínez, 2006: 65-66).
2. Cal dir que, encara que Hudson fora el principal impulsor dels premis, dos personalitats britàniques més, Richard Hoggart i John Letts, també l'acompanyaren en el procés de fundació dels premis.
3. Es va decidir mantenir i incentivar l'oferta d'exposicions itinerants. Es varen iniciar reunions de col·laboració i formatives amb un grapat de museus actius en el territori. Anys després, el 2016, l'impuls definitiu es donaria en posar en marxa l'Etnoxarxa, la xarxa de museus etnològics.

4. No seria just obviar ací que el Museu d'Etnologia havia produït —dins del marc del MuPCVa o en solitari— algunes exposicions temporals d'èxit important a les darreries dels anys noranta (Grau, 2011). En la majoria de casos fou a través de col·leccions d'altres institucions i a partir d'un enfocament exotitzant.

Bibliografia

- Alcalde, G., Boya, J. i Roige?, X. (eds.) (2010). *Museus d'avui. Els nous museus de societat*. ICRPC núm. 3. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- Arrieta, I. (2018). "Patrimonios semilíquidos", a Arrieta Urtizberea (ed.) *El Patrimonio Cultural en las Sociedades Líquidas*. Universidad del País Vasco. Bilbao.
- Chatterjee, H. i Noble, G. (2013). *Museums, Health and Well-Being*. Ashgate Publishing Limited. England.
- Costa, G., Morros, J. i Pagés, J. (2015). "Els inicis de l'antropologia al País Valencià", a *Perifèria, Revista de Recerca i Investigació en Antropologia*, núm. 20 (1): 173-204.
<https://revistes.uab.cat/periferia/article/view/v20-n1-clua/463-pdf-ca>. (Consulta realitzada el 25/12/23).
- Cruz, J., Dómenech, C. i Llamas, E. (2006). "Vitrines valencianes. Aproximació als museus valencians d'etnologia", a *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 1: 21-38. Museu Valencià d'Etnologia. Diputació de València.
- Cruz, J. i Seguí, J. (2015). "Museos de etnología valencianos", a *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 9.
https://institucional.us.es/revistas/RAA/9/jorge_cruz_et.pdf. (Consulta realitzada el 28/12/23).
- Fernández de la Paz, E. (2015). "Museos de Antropología. Antropología de los Museos", a *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 9: 1-15. Asociación Andaluza de Antropología.
- Ferrero, R. (2006). "Un museu d'etnologia e's un bon lloc per a pensar?", *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 1: 95-103. Museu Valencià d'Etnologia. Diputació de València.
- Ferrero, R. i Seguí, J. (2016). "El discurso en los museos de etnología: de exposición sinóptica a relato contextual", a *ICOM-Digital. Revista del Comité Español del ICOM*, núm. 12: 78-96. ICOM-España.
- Grau, S. (2011). "Vint-i-cinc anys d'exposicions temporals en el Museu Valencià d'Etnologia", a *Catàleg del Museu Valencià d'Etnologia*, p. 37-47. Diputació de València.
- Holo, S. R. (1999). *Beyond the Prado. Museums and Identity in Democratic Spain*. Smithsonian Books. USA.
- Hudson, K. (1988). *Museums of Influence*. Cambridge University Press. UK.
- Hudson, K. (1998). "The museum refuses to stand still", a *Museums International* vol. 197 (vol. 50, núm. 1): 43-50. Unesco. París.
- Martínez, R. (2006). "A la recerca del museu identitari", a *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 1: 55-72. Museu Valencià d'Etnologia, Diputació de València.
- Monnet, N. i Roige?, X. (2007). "Els museus d'etnologia i societat a debat. Presentació?", a *Quaderns-e (Institut Català d'Antropologia)*, núm. 9.
- Latchford, P. (2018). *The Future of the Civic Museum: A Think Piece*. English Civic Museums Network. Black Radley Limited. UK.
https://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/publications/civic_museums_think_piece.pdf (Consulta realitzada el 4/1/23).
- O'Neil, M. Sandahl, J. i Mouliou M. (eds.) (2021). *Revisiting Museums of Influence. Four Decades of Innovation*

and *Public Quality in European Museums*. Routledge (London and New York).

Roigé, X. (2007). “Museos etnológicos: entre la crisis y la redefinición”, a *Quaderns-e de l’Institut Català d’Antropologia*, núm. 9. <https://raco.cat/index.php/QuadernseICA/article/view/73519>. (Consulta realitzada el 28/12/23).

Roigé, X., Fernández, E. i Arrieta, Inaki (coords.) (2008). “El futuro de los museos etnológicos. Consideraciones introductorias para un debate”, a *XI Congreso de Antropología de la FAAEE, Donostia. Ankulegi Antropologia Elkarte* (en línia) www.ankulegi.org. (Consulta realitzada el 29/12/23).

Roigé, X. (2015). “Los museos etnológicos de Cataluña. Perspectivas, retos y debates”, a *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 9. https://institucional.us.es/revistas/RAA/9/xavier_roige.pdf (Consulta realitzada el 3/01/24)

Seguí, J. i Tamarit, F. (2017). “The valencian museum of ethnology: new permanent rooms”, a Zvezdana Antoš, Annette B. Fromm, Viv Golding (eds.) *Museums and Innovations*. Cambridge Scholar Publishing.

Seguí, J. (2022). “L’ETNO, propuestas de relato en las nuevas salas permanentes”. K. Barandiaran i T. Reyes (coord.) *Actas del III Encuentro de Museología de ICOM-España*, p. 78-95. Museo San Telmo. Donostia.

Van Geert, F. (2017). “Les museïtzacions de les col·leccions etnogràfiques i els reptes de les retallades pressupostàries en la nova era dels museus”, a *Revista d’Etnologia de Catalunya*, núm. 42: 24-36. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Copyright